# עמוס

## עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

# פרק א׳

**א׳ דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי | עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ׃**

**אשר היה בנוקדים.** תרגום יונתן דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד (מלכים ב ג׳:ד׳)׃

**שנתים לפני הרעש.** שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנא׳ וינועו אמות הסיפים (ישעיהו ו׳:ד׳) ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו׳ (זכריה י״ד:ה׳)׃

**ב׳ וַיֹּאמַר | יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל׃ {פ}**

**מציון ישאג.** מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא׃

**ואבלו נאות הרועים.** ויצדון מדורי מלכיא ויחרוב תקיף כרכיהון׃

**ג׳ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרָצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־הַגִּלְעָד׃**

**על שלשה פשעי וגו׳.** דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל״ג:כ״ט) ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם כמדותי לוותר להם על ג׳ פעמים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט׃

**ועל ארבעה לא אשיבנו.** על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מלהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכין להם׃

**בחרוצות הברזל.** ת״י במוריגא דפרזלא והוא כעין שופינ״א שקורין לימ״א שעשוי חרוצים חרוצים ורודים בהם בני אדם ביסורי׳ ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן׃

**ד׳ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדַד׃**

**חזאל.** ובן הדד מלכי ארם וראש ארם דמשק׃

**ה׳ וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית עֵדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה׃ {פ}**

**בקעת און.** מקום הוא בארם׃

**ותומך שבט.** ועביד שולטן כמו לא יסור שבט (בראשית מ״ט:י׳) על שם שהמושל רודה את העם במקלות׃

**מבית עדן.** מקום׃

**קירה.** מקום ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפשם ויגלה את ארם קירה (מלכים ב ט״ז:ט׳) כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על העכו״ם נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכדנאצר׃

**ו׳ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם׃**

**עזה.** מפלשתים היתה׃

**גלות שלמה.** גלות ישראל שתהא הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים ותופשין הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת האזינו עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמר (ישעיהו כ״א:י״ג) משא בערב ביער בערב תלינו׃

**ז׳ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃**

**ח׳ וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה׃ {פ}**

**אשדוד.** אשקלון עקרון סרני פלשתים הם׃

**והשיבותי ידי.** אכה ואשנה:

**ט׳** כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה׀ פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה׀ לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים:

**ולא זכרו ברית אחים.** אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית שניהם (מלכים א ה) והיו קורין זה לזה אחי שנ׳ (שם ט) מה הערים אשר נתת לי אחי:

**י׳** וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ: {פ}

**י״א** כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה׀ פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפּוֹ בַחֶרֶב אָחִיו׀ וְשִׁחֵת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לָעַד׀ אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שָׁמְרָה נֶצַח:

**על רדפו בחרב אחיו.** שנאמר (מדבר כ) פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו:

**ויטרוף לעד אפו.** החזיק בה ולא הניחה:

**י״ב** וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה: {פ}

**ארמנות בצרה.** בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה (בראשית לז):

**י״ג** כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה׀ פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בְּקָעָם׀ הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם:

**בקעם הרות הגלעד.** השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן אומר (בירמיהו מ״ט:א׳) לבני עמון כה אמר ה׳ הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם:

**י״ד** וְהִצַּתִּי אֵשׁ׀ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה׀ בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה:

**ט״ו** וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה: {פ}

## פרק ב׳

**א׳** כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה׀ פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפּוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד:

**על שרפו עצמות וגו׳.** פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית ותבע הקב״ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון:

**ב׳** וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן׀ מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר:

**קריות.** שם מקום כד״א (שם מח) על קריות ועל בצרה:

**בשאון.** קול המון מלחמה:

**ג׳** וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אַהֲרֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה: {פ}

**ד׳** כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה׀ פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מְאָסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו׀ לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם׀ כִּזְבִיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם:

**ה׳** וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם: {פ}

**ו׳** כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה׀ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מְכָרָם בַּכֶּסֶף׀ צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם:

**על מכרם בכסף צדיק.** הדיינין היו מוכרי׳ את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו:

**ואביון בעבור נעלים.** תרגם יונתן בשני מקומות (לקמן ח ו) בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פירושו מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם:

**ז** הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי:

**השואפים על עפר ארץ.** על עפר ארץ שהם הולכים עליהם כל שאפם וכל מחשבתם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם, שאיפה גולושי"ר בלע"ז:

**ודרך ענוים יטו וגו'.** החלשים נוטים מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר (איוב כ"ד:ד') יטו אביונים מדרך:

**אל הנערה.** המאורסה:

**ח** וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם:

**ועל בגדים חבולים יטו.** תרגם יונתן על מטות שוויין דמשכון מסתחרין זוקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסובין עליהם בהטייה בעת סעודתם **בית אלהיהם.** בבית עכו"ם שהיתה להם אצל מזבח:

**יטו.** לשון מסיבה שכל מסיבת סעוד' בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו:

**ויין ענושים.** שעונשים אותם ממון ושותים בו יין:

**ט** וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת:

**כאלונים.** קיישנ"ש בלע"ז:

**ואשמיד פריו ממעל.** שרים העליונים:

**ושרשיו מתחת.** שרים התחתונים ד"א הצרעה היתה מסמא עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטן:

**י** וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי:

**יא** וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה:

**לנזרים.** תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקים בתורה אין נזירה בכל מקום אלא ל' פרישה:

**האף אין זאת.** בתמיה כלומ' כלום אתם יכולים להכחיש את זאת:

**יב** וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִנָּבְאוּ:

**ותשקו את הנזירים יין.** שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות, **ותשקו את הנזירים יין,** תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמר:

**לא תנבאו.** לעמוס צוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה (לקמן ז):

**יג** הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר:

**מעיק.** תרגום של מציק:

**תחתיכם.** את חנייתכם:

**תעיק העגלה.** מכובד משא שעליה:

**יד** וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ:

**טו** וְתֹפֵשׂ הַקָּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ:

**וקל ברגליו לא ימלט.** את נפשו:

**טז** וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה: {פ}

**ערום ינוס וגו'.** ערטילאי בלא כלי זיין:

# פרק ג׳

**א׳** שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃

**ב׳** רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם׃

**רק אתכם ידעתי.** אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו׳, ורבותינו דרשוהו לצד אחר במסכת עכו״ם׃

**ג׳** הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃

**הילכו שנים יחדיו.** שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא א״כ נצטוו כלום דברים נעשי׳ אלא ע״פ דרכם׃

**בלתי אם נועדו.** אלא א״כ קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני׃

**ד׳** הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃

**הישאג אריה ביער וטרף אין לו.** כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא א״כ לכד וכן הוא אומר (ישעיה ה) ישאג ככפירים וינהום ויאחז טרף וכן (שם לא) כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו׃

**ה׳** הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכֹד לֹא יִלְכֹּד׃

**התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה.** בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה׃

**היעלה פח מן האדמה.** ממקום שהוטל שם אלא א״כ נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד׃

**ו׳** אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃

**אם יתקע שופר.** שהצופה רוא׳ גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון׃

**הישאג אריה.** הוא נבוכדנאצר, ד״א הנביאים מדמין את רוח הקודש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמרו למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פירוש הדוגמא היבא רוח הקודש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב״ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף, היתן הקב״ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון׃ **התפול צפור על פח.** ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש׃ **היעלה פח וגו׳.** כך היעלה עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם׃ **אם יתקע שופר בעיר.** כך היה לכם להיות חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב״ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו׃

**ז׳** כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃

**כי לא יעשה אדני אלהים דבר אלא א״כ גלה סודו.** אותו סוד אל עבדיו הנביאים׃

**ח׳** אַרְיֵה שָׁאַג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃

**אריה שאג מי לא ירא.** כך הקב״ה דבר אל הנביאי׳ להנבא מי לא ינבא׃

**ט׳** הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃

**השמיעו.** אתם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכ׳ שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה׃

**י׳** וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה הָאֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ {פ}

**נכוחה.** ישרה׃

**חמס ושוד.** ממון של גזל׃

**י״א** לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִיד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבְזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ׃

**צר וסביב הארץ.** הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא:

**י״ב** כֹּה־אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בִדַּל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה וּבִדְמֶשֶׂק עָרֶשׂ׃

**כאשר יציל הרועה.** דבר מועט:

**בדל אוזן.** חסחוס דאודן:

**כן ינצלו בני ישראל.** מתי מעט:

**בפאת מטה ובדמשק ערש.** ת״י בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצן ואומר אני שפתרון התרגום לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב (מלכים ב י״ג:ז׳) כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנאמר (שם יד) ולא דבר ה׳ למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו׳ (שם) הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומבטחם תהי על דמשק, ורבותינו אמרו בסדר עולם ר׳ נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטי׳ שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם:

**בפאת מטה.** מלמד שלא נשתייר מהם אלא א׳ משמונה שבהם ושאר ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר (לקמן ה׳) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל שהיה מפרש זו א׳ משמונה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה בא׳ משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאות יש ושתי רוחות לפאה, ד״א מצאתי בדברי ר׳ מאיר זצ״ל **בפאת מטה** בעון אחזיה בן אחאב ששלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה (מלכים ב א׳:ב׳) **ובדמשק ערש** בן הדד מלך ארם שלח לדרוש באלהי ישראל (שם ח׳):

**י״ג** שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃

**י״ד** כִּי בְיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ׃

**ט״ו** וְהִכֵּיתִי בֵּית־הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה׃ {ס}

**בית החורף על בית הקיץ.** מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירי׳ שתי בתים אחד לחורף ואחד לקיץ:

**בתי השן.** דמכבשין בשן דפילא:

## פרק ד׳

**א׳** שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃

**פרות הבשן.** נשי השרים והסגנים וי״ת עתירי נכסיא:

**ב׳** נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃

**ונשא אתכם בצנות.** ויטלון יתכון עממיא על תריסהון:

**ואחריתכן בסירות דוגה.** ובנתיכון בדוגית ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בב״ב, **ואחריתכן** פי׳ דונש בן לברט מצינו זרעו של אדם נקראים אחריתו כמו (דניאל י״א:ד׳) ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד׳ רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יניח מלכותו לבנו:

**ג׳** וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃

**ופרצים תצאנה אשה נגדה.** ובפרצי החומה תצאנה שם לנוס:

**אשה נגדה.** בפרצה שתמצא נגדה כמו ויעלו כל העם איש נגדו (יהושע ו) שירבו פרצות בחומה ולא יהיו צריכות לבקש פתחים:

**והשלכתנה ההרמונה.** והשלכתן מעליכון הגאוה והשררה שנטלתם ול׳ ארמי הוא בגמרא (בבא מציעא פ״ג) הרמנא דמלכא הוא ציווי המלך וי״ת ויגלון יתכון להלאה מן טורי חרמיני והם הרי חשך ל׳ חרב וחרבה:

ד׳ בְּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לְפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃

**באו בית אל וגו׳.** כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך׃

(ד-ה) **והביאו לבקר זבחיכם.** זאת אומרים להם כומרי הבעל עכו״ם וותרנית היא ואינה מחמרת עליכם. התורה אמרה (שמות כג) לא ילין לבקר אבל לעכו״ם **והביאו לבקר.** תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל ממחרת (ויקרא י״ט:ו׳) ועכו״ם **לג׳ ימים** מעשר בהמותיכם. תורה אמרה שאור לא תקטירו (שם ב) ועכו״ם **וקטר מחמץ תודה.** תורה אמרה לא תאחר לשלמו (דברים כ״ג:כ״ב) ועכו״ם **וקראו נדבות השמיעו** הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור וי״ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ (ישעיה א) מכף מעול וחומץ (תהילים ע״א:ד׳)׃

ה׳ וְקַטֵּר מֻחְמָץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

**וקראו נדבות השמיעו.** בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדבה כן ת״י׃

ו׳ וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נְקִיּוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

**נקיון שנים.** אקהיות שנים, ד״א נקיון שנים זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו שנאמ׳ הבשר עודנו בין שניהם (מדבר יא)׃

ז׳ וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃

**בעוד שלשה חדשים לקציר.** עד הקציר כלומר ג׳ חדשים לפני הקציר׃

**חלקה.** בקעת שדה קמפנייא בלע״ז׃

**תמטר.** תהא מקום מטר (תעני׳ כ) אמר מר שתיהן לקללה זו תרקב וזו תיבש׃

**וחלקה אשר לא תמטיר עליה.** לא תראה נמטרת את עצמה׃

ח׳ וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

ט׳ הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבִיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ {ס}

**הרבות גנותיכם.** שאתם עוסקי׳ להרבות גנותיכם׃

**יאכל הגזם.** אכל הגזם׃

י׳ שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחֻרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה בְּאַשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

**בדרך מצרים.** כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים׃

**עם שבי סוסיכם.** שיהרגו גם הסוסים׃

**ואעלה באוש מחניכם.** ריח פגריכם מבאיש באפכם העליתי אותו׃

י״א הָפַכְתִּי בָכֶם כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְׂרֵפָה וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃

**כאוד.** טיסו״ן בלע״ז כלומר שחורים וחשוכים וקדרים׃

י״ב לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃

**לכן.** יען אשר לא שבתם עדי׃

**כה אעשה לך.** ככל הרעות האלה׃

**עקב.** כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך׃

**הכון לקראת.** לשוב מרשעתך׃

י״ג כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־שֵּׁחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי אֶרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ {פ}

**מה שיחו.** כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו:

**עושה שחר.** לצדיקים כאור נוגה:

**עיפה.** הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו (ישעיהו ח׳:כ״ב) והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן (איוב י׳:כ״ב) ארץ עיפתה תעופה כבקר תהיה (שם יא) חשכך כבקר יהי מאיר:

**ודורך על במתי ארץ.** משפיל גבוהים וגסי הרוח:

## פרק ה׳

**א׳ שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית יִשְׂרָאֵל:**

**ב׳ נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ:**

**בתולת ישראל.** משיגלו בימי הושע בן אלה (מלכים ב טז) לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים:

**נטשה על אדמתה.** כל דבר המושלך ומוטל ונופץ על השדה קורהו נטישה:

**ג׳ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל:**

**היוצאת אלף.** המוציאה אלף איש:

**ד׳ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וְחְיוּ:**

**דרשוני וחיו.** עלו לרגל לשלם נדריכם בירושלים:

**ה׳ וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית־אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן:**

**ואל תדרשו בית אל וגו׳ ובאר שבע לא תעבורו.** לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם עכו״ם אלא כל זמן שהיה א׳ מבני עשרת השבטים יוצא לדרוש ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקדש לירושלי׳ ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר (לקמן ח) חי אלהיך דן וחי וגו׳ ותדע שגזר הכתוב גזירת פורענות על גלגל ובית אל ולא גזר על באר שבע:

**הגלגל גלה יגלה.** לפי שמו קללתו וכן בית אל יש עיר שסמוכה לה ששמה בית און בספר (שופטים ז):

**יהיה לאון.** יהון ללמא והוא תרגום של הבל וזה דוגמת אם גלעד און אך שוא היו (הושע יב):

**ו׳ דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וְחְיוּ פֶּן־יִצְלָח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל:**

**פן יצלח כאש.** דילמא ידלק באשא רוגזיה:

**בית יוסף.** כמו לבית יוסף פן יצלח כאש. פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף:

**ז׳ הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאֶרֶץ הִנִּיחוּ:**

**ההופכים ללענה משפט.** ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך וכו׳:

**ח׳ עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ:**

**הופך לבקר צלמות.** יש ששרויין עתה בחשך ואני מאיר להם:

**ויום לילה החשיך.** ויש ששעתו עומדת לו כאור היום ואני מחשיכו ללילה:

**הקורא למי הים.** יונתן תרגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא רבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקינוס:

**ה׳ שמו.** לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם:

ט׳ הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא׃

**המבליג.** המגביר כמו ואבליגה מעט (איוב י׳:כ׳) מבליגיתי עלי יגון (ירמיהו ח׳:י״ח)׃

**שוד.** אדם שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכי תקיפין משליט׃

י׳ שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ׃

**שנאו בשער מוכיח.** אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא׃

י״א לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקָּחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃

**בושסכם.** כמו בוססכם על דל שאתם רומסין ורופסים על ראשו כמו בוססו את חלקתי (שם יב)׃

**ומשאת בר תקחו.** זקיפת מלווה שהפקעתם עליהם השערים למכור להם תבואה בריבית כדי ליטול נחלתם מהם לפיכך בתי׳ וכרמים אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכם. **ומשאת** ל׳ משא שמכבידי׳ עליהם׃

**כרמי חמד.** כרמי חמדה׃

י״ב כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ׃

**צוררי צדיק.** מעיקין ליה לזכאה׃

**בשער הטו.** בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביוני׳׃

י״ג לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא׃

**המשכיל.** מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ולא יהרהר אחר מה״ד שהרי כל אלה עשו׃

**כי עת רעה היא.** עת המזומנת לקבל רעתם׃

י״ד דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וְיִהְיֶה־כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃

**ויהי כן וגו׳.** אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם׃

ט״ו שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׃ {ס}

**שארית יוסף.** כל ישראל נקראין על שמו לפי שכלכל אותם׃

ט״ז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל־רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹי־הוֹי וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי׃

**הו הו.** ל׳ צעקה׃

**וקראו איכר אל אבל.** יפגעו שיירות האיכרים החורשים בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות׃

**ומספד אל יודעי נהי.** ועביד מספדא יערע בדעביד אילייא ואינו אלא ל׳ כפול כמו משפטי ודיני (תהלים ט׳)׃

י״ז וּבְכָל־כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־אֶעֱבֹר בְּקִרְבֶּךָ אָמַר יְהוָה׃ {פ}

י״ח הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃

**הוי המתאוים וגו׳.** האומרים ימהר יחישה מעשהו (ישעיהו ה׳:י״ט)׃

**למה זה לכם וגו׳.** משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק׃

י״ט כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ׃

כ׳ הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ׃

כ״א שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְרֹתֵיכֶם׃

**בעצרותיכם.** קורבן כנישתכון כשאתם קוראי׳ עצר׳׃

כ״ב כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט׃

**ושלם מריאיכם.** ושלמי פטימיכון בהמות מפוטמות׃

כ״ג הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע׃

**הסר מעלי המון שריך.** שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חמסנים ומעוותי משפט׃

כ״ד וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן׃

**ויגל כמים משפט.** וזאת תעשו וארצה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגולה וישטף ביניכם כמים נובעים׃

**וצדקה.** תגלה כנחל איתן׃

כ״ה הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

**הזבחים ומנחה.** וכי לזבחים ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני אמרתי אדם כי יקריב (ויקרא א׳:ב׳) כשירצה להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (מדב׳ ט) מגיד שלא עשו ישרא׳ במדבר אלא אותו פסח לבדו׃

כ״ו וּנְשָׂאתֶם אֶת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֶת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם׃

**ונשאתם את סכות מלככם.** חוזר לענין הפורעניות שלמעלה חשך להם יום ה׳ ולא אור ונשאתם בגולה עמכם את גלוליכם וירכיבום האויבים על צואריכם לשאת עמכם בגולה׃

**סכות. כיון. כוכב.** שמות עכו״ם הן׃

כ״ז וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהֲלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ {פ}

**והגלתי אתכם מהלאה לדמשק.** כלומר לא לשכנותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי ארם ולא היו שובים אתכם למקום רחוק אלא עד דמשק ומעתה ביד סנחרב אמסור אתכם והוא יגלה אתכם למרחוק׃

## פרק ו׳

א׳ הַוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבְּטֻחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

**נקובי ראשית הגוים.** לכם היו קוראים גוי המשובח שבעכו״ם׃

**ובאו להם בית ישראל.** הם בחרו במשפטיהם ובאו לכללם׃

ב׳ עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם׃

**עברו כלנה וראו.** למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות עכו״ם עברו וראו בעכו״ם החשובים אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ושבירושלים׃

**כלנה.** בבל׃

**חמת.** אנטוכיא׃

**גת פלשתים.** חשובה שבחמשת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה (שמואל ב ח׳:א׳) על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות׃

**אם רב גבולם מגבולכם.** ומה מצאתם בי עול׃

ג׳ הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּשׁוּן שֶׁבֶת חָמָס׃

**המנדים ליום רע.** אתם מנידים עצמיכם ליום רע:

**ותגישון.** עצמיכם לשבת בגלות אשר יחמס אתכם שנאמר בו מחמס אחיך יעקב (עובדי׳ א) זה מדרשו של רבי שמשון זצ״ל, ד״א **המנדים ליום רע** המבזים על נבואת ימי רע שהנביאים מתנבאים להם. **ותגישון שבת חמס.** זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת בתוכם זו אצל זו על ידי חמס:

**ד׳ הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק׃**

**וסרוחים על ערשותם.** משתטחין ומאריכין עצמם על ערסותם ורבותינו פי׳ מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם:

**כרים.** כבשים:

**מרבק.** מקום כנוס העגלים ובלע״ז קופל״א:

**ה׳ הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃**

**הפורטים על פי הנבל.** מנחם חברו עם ופרט כרמך (ויקרא ט) ורואה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך:

**כדויד חשבו להם וגו׳.** חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג:

**ו׳ הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי־יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֶׁבֶר יוֹסֵף׃**

**השותים במזרקי יין.** יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה וי״מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו:

**וראשית שמנים.** מובחר שבשמנים והוא אפרסמון:

**ולא נחלו.** לשון חולי:

**על שבר יוסף.** ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם:

**ז׳ לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃**

**וסר מרזח סרוחים.** ויבטלון משתאות המגודלים וגסי הרוח מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשיטים מצאתי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים:

**ח׳ נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ׃**

**בנפשו.** מדעת וכוונה:

**מתאב.** כמו מתעב וכן תירגם יונתן מנבל אנא ית בית מקדש׳ רבותיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנאמר הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם (יחזקאל כד):

**עיר ומלואה.** ירושלים ויושביה:

**ט׳ וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃**

**אם יותרו.** מן הדבר והחרב **בבית אחד ומתו.** שישרפו האויבים את הבית עליהם בלכדם את העיר:

**י׳ וְנָשָׂא֣וֹ דוֹדוֹ֩ וּמְסָרְפוֹ֙ לְהוֹצִ֣יא עֲצָמִ֔ים מִן־הַבַּ֖יִת וְאָמַ֣ר לַאֲשֶׁ֑ר בְּיַרְכְּתֵ֣י הַבַּ֔יִת הַעֹ֥וד עִמָּ֖ךְ וְאָמַ֣ר אָפֵ֑ס וְאָמַ֗ר הָס֙ כִּ֣י לֹ֔א לְהַזְכִּ֖יר בְּשֵׁ֥ם יְהוָֽה׃ {ס}**

**ונשאו דודו ומסרפו.** קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה כן תרגום יונתן ויטיליניה קריביה מיקידא:

**ואמר.** המוציא מן השריפה **לאשר בירכתי הבית** לחבירו שהלך לבדוק בתוך הבית:

**העוד עמך.** אדם חי זולתך שנמלט מן החבואים:

**ואמר אפס.** אין חי אלא מתים ואמר זה אליו הס את הפגרים ואמר הס השלך וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם ה׳ כן ת״י:

י״א כִּי־הִנֵּה יְהוָה֙ מְצָוֶּה֔ וְהִכָּה הַבַּ֥יִת הַגָּד֖וֹל רְסִיסִ֑ים וְהַבַּ֥יִת הַקָּטֹ֖ן בְּקָעִֽים׃

**רסיסים.** שיהא מרוסס לבקיעות דקות׃

**בקיעים.** גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרגום יונתן וימחי מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלשא׃

י״ב הֲיֵרָצ֤וּן בַּסֶּ֙לַע֙ סוּסִ֔ים אִם־יַחֲרֹ֥שׁ בַּבָּקָ֖רִים כִּי־הַפַכְתֶּ֣ם לְרֹ֔אשׁ מִשְׁפָּ֖ט וּפְרִ֥י צְדָקָ֖ה לַלַּעֲנָֽה׃

**הירוצון בסלע סוסים.** כלום יעמדו במרוצתם בשנותם סדורו של עולם׃

**אם יחרוש.** אדם **בבקרים.** בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו׃

י״ג הַשְּׂמֵחִ֖ים לְלֹ֣א דָבָ֑ר הָאֹמְרִ֕ים הֲלֹ֥וא בְחָזְקֵ֖נוּ לָקַ֥חְנוּ לָ֖נוּ קַרְנָֽיִם׃

**ללא דבר.** על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים׃

**קרנים.** חוזק וגבורה לנגח בקרנים עניים ואביונים׃

י״ד כִּ֣י הִנְנִ֤י מֵקִים֙ עֲלֵיכֶ֣ם בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל נְאֻם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖י הַצְּבָאֽוֹת גּ֑וֹי וְלָחֲצ֣וּ אֶתְכֶ֗ם מִלְּבֹא֙ חֲמָ֔ת עַד־נַ֖חַל הָעֲרָבָֽה׃ {פ}

**מלבא חמת.** שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל׃

**עד נחל הערבה.** נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית׃

## פרק ז׳

א׳ כֹּ֚ה הִרְאַ֣נִי אֲדֹנָ֔י יֱהוִ֖ה וְהִנֵּ֣ה יוֹצֵ֔ר גֹּבַ֖י בְּתְחִלַּ֣ת עֲלֹ֣ות הַלֶּ֑קֶשׁ וְהִנֵּה־לֶ֥קֶשׁ אַחַ֖ר גִּזֵּ֥י הַמָּֽלֶךְ׃

**כה הראני.** פורענות שהיה רוצה להביא גובאי׃

**בתחלת עלות הלקש.** ל׳ מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה׃

**והנה לקש.** היה צומח **אחרי גיזי המלך** אחר שגזזו תבואת המלך עד שלא עלתה בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות וכן ת״י דאיתגזזת שיחתא דמלכא ול׳ משנה היא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה׃

ב׳ וְהָיָ֗ה אִם־כִּלָּה֙ לֶאֱכֹ֣ול אֶת־עֵ֣שֶׂב הָאָ֔רֶץ וְאָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֑ה סְלַח־נָ֕א מִ֥י יָקוּם֙ יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י קָטֹ֖ן הֽוּא׃

**והיה אם כלה.** כאשר כלה לאכול׃

**את עשב הארץ.** באותה שדה׃

**ואמר אדני ה׳ סלח נא.** ואל תשחת הארץ׃

**מי יקום יעקב.** מאן יקום ויבעי על חטאיהון׃

**כי קטן.** ארי מטלטלין׃

ג׳ נִחָ֥ם יְהוָ֖ה עַל־זֹ֑את לֹ֥א תִהְיֶ֛ה אָמַ֥ר יְהוָֽה׃

**נחם ה׳ על זאת.** נתרצה בתפלתו ונעתר לי׃

ד׳ כֹּ֚ה הִרְאַ֣נִי אֲדֹנָ֔י יֱהוִ֖ה וְהִנֵּ֣ה קֹרֵ֔א לָרִ֖ב בָּאֵ֑שׁ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה וַתֹּאכַ֖ל אֶת־תְּהֹ֣ום רַבָּ֑ה וְאָכְלָ֖ה אֶת־הַחֶלֶֽק׃

**הראני.** עוד פורענות להביא עליכם׃

**והנה קורא.** את פמליא שלו **לריב.** אתכם בפורענות דליקת אש׃

**החלק.** חלקת השדה׃

ה׳ וָאֹמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֑ה חֲדַל־נָ֕א מִ֥י יָקוּם֙ יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י קָטֹ֖ן הֽוּא׃

ו׳ נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת גַּם־הִיא֙ לֹ֣א תִהְיֶ֔ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֥י יֱהוִֽה׃ {פ}

ז׳ כֹּ֣ה הֶרְאַ֔נִי וְהִנֵּ֥ה אֲדֹנָ֖י נִצָּ֣ב עַל־חוֹמַ֣ת אֲנָ֑ךְ וּבְיָד֖וֹ אֲנָֽךְ׃

**על חומת אנך.** על שורא דדינא וכן פתר דונש, אנך ל׳ ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט׃

ח׳ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֵלַ֑י מָה־אַתָּ֣ה רֹאֶ֔ה עָמ֔וֹס וָאֹמַ֖ר אֲנָ֑ךְ וַיֹּאמֶ֤ר אֲדֹנָי֙ הִנְנִ֣י שָׂ֔ם אֲנָ֖ךְ בְּקֶ֣רֶב עַמִּ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל לֹא־אוֹסִ֥יף עוֹד֙ עֲבֹ֣ור לֹ֔ו׃

**הנני שם אנך.** הנני שופט אותם בקו שורת הדין׃

**עבור לו.** להמתין להם על פשעיהם׃

ט׳ וְנָשַׁמּ֞וּ בָּמ֣וֹת יִשְׂחָ֗ק וּמִקְדְּשֵׁ֤י יִשְׂרָאֵל֙ יֶֽחֱרָ֔בוּ וְקַמְתִּ֥י עַל־בֵּ֖ית יָרָבְעָ֑ם בְּחָֽרֶב׃ {ס}

**ומקדשי ישראל.** הוא בית אל שנאמר כי מקדש מלך הוא׃

**על בית ירבעם.** בן יואש׃

י׳ וַיִּשְׁלַ֞ח אֲמַצְיָ֣ה כֹהֵן־בֵּֽית־אֵל֮ אֶל־יָרָבְעָם֒ מֶ֣לֶךְ־יִשְׂרָאֵל֮ לֵאמֹר֒ קָשַׁ֨ר עָלֶ֤יךָ עָמוֹס֙ בְּקֶ֣רֶב בֵּית־יִשְׂרָאֵ֔ל לֹא־תוּכַ֥ל הָאָ֖רֶץ לְהָכִ֑יל אֶת־כָּל־דְּבָרָֽיו׃

**כהן בית אל.** כומר לע״ז שלו׃

י״א כִּי־כֹ֣ה אָמַ֔ר עָמ֔וֹס בַּחֶ֖רֶב יָמ֣וּת יָרָבְעָ֑ם וְיִשְׂרָאֵ֛ל גָּלֹ֥ה יִגְלֶ֖ה מֵעַ֥ל אַדְמָתֹֽו׃ {ס}

**בחרב ימות ירבעם.** והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש (מלכים ב טו)׃

י״ב וַיֹּ֥אמֶר אֲמַצְיָ֖ה אֶל־עָמ֑וֹס חֹזֶ֕ה לֵ֥ךְ בְּרַח־לְךָ֖ אֶל־אֶ֣רֶץ יְהוּדָ֑ה וְאֶֽכְלִ֥־שָׁ֛ם לֶ֖חֶם וְשָׁ֥ם תִּנָּבֵֽא׃

**חוזה.** אתה שמתנבא עתידות׃

**לך ברח לך אל ארץ יהודה.** ששם מקדשו של הקב״ה שאתה מתנבא בשמו׃

**ואכל שם לחם.** לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתיתי לחם בשכר שתתנבא להם׃

י״ג וּבֵית־אֵ֖ל לֹא־תוֹסִ֣יף עוֹד֮ לְהִנָּבֵא֒ כִּ֣י מִקְדַּשׁ־מֶ֤לֶךְ הוּא֙ וּבֵ֣ית מַמְלָכָ֔ה הֽוּא׃

**ובית אל לא תוסיף עוד להנבא.** שאין מזכירין כאן אלא שם ע״ז׃

י״ד וַיַּ֥עַן עָמוֹס֙ וַיֹּ֣אמֶר אֶל־אֲמַצְיָ֔ה לֹא־נָבִ֥יא אָנֹכִ֖י וְלֹא־בֶ֣ן־נָבִ֣יא אָנֹ֑כִי כִּֽי־בוֹקֵ֥ר אָנֹ֖כִי וּבוֹלֵ֥ס שִׁקְמִֽים׃

**לא נביא אנכי.** איני מנביאי שקר שלכם הנוטלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא נהגתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שת״י ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא׃

**בוקר אנכי.** רועה בקר׃

**ובולס שקמים.** מחפש בשקמים לראו׳ איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורות שכן דרך שקוצצין בתולות השקמה ובולס כמו ובולש אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא׃

ט״ו וַיִּקָּחֵ֨נִי יְהוָ֜ה מֵאַחֲרֵ֣י הַצֹּ֗אן וַיֹּ֤אמֶר אֵלַי֙ יְהוָ֔ה לֵ֥ךְ הִנָּבֵ֖א אֶל־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

ט״ז וְעַתָּ֕ה שְׁמַ֖ע דְּבַר־יְהוָ֑ה אַתָּ֣ה אֹמֵ֗ר לֹ֤א תִנָּבֵא֙ עַל־יִשְׂרָאֵ֔ל וְלֹא־תַטִּ֥יף עַל־בֵּ֖ית יִשְׂחָֽק׃

**ולא תטיף.** ל׳ נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום (יחזקאל כ״א)׃

יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וַאֲדָמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחַלָּק וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ {פ}

## פרק ח׳

א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃

**כלוב קיץ.** סל מלא סופי תאנים שאינם טובות׃

ב וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃

ג וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃ {פ}

**שירות היכל.** שהם משוררים בתוך היכלי הם במשתאותיהם׃

**רב הפגר.** סגי פגרי קטולין׃

**בכל מקום השליך הס.** בכל אתר יימר רמי וסליק השליכו מכאן (בס״א הסירו מכאן) הפגרים האלה׃

ד שִׁמְעוּ־זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית (ענוי) [עֲנִיֵּי־]אָרֶץ׃

**השואפים.** הבולעים אביון׃

**ולשבית.** כמו ולהשבית ודוגמא לשמיד מעוזניה (ישעיהו כ״ג׃י״א) ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב ט׳׃ט״ו)׃

ה לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃

**מתי יעבור החדש.** זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם, **יעבור החדש** ת״י מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ול׳ העברה הוא כמו (ירמיהו מ״ו׃י״ז) העביר המועד ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר׃

**והשבת ונפתחה בר.** מתי תבוא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו׃

**להקטין איפה.** למכור במדה קטנה ואת כספינו נקבל בשקל גדול׃

ו לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר׃

**בעבור נעלים.** בדיל דיחסנון׃

**ומפל בר נשביר.** ומהממת עיבורא נזבין, את הפסולת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים׃

ז נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃

ח הַעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה (ונשקה) [וְנִשְׁקְעָה] כִּיאוֹר מִצְרָיִם׃ {פ}

**העל זאת לא תרגז הארץ.** וכי אין עון זה כדאי שתחרב עליו הארץ׃

**ועלתה כאור כלה.** ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה (לקמן ט), וי״ת שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריתי׳ דסגיאין כמו נהרא ויחפינין כולה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרש כמו (איוב ל״ז׃י״א) יפיץ ענן אורו על כפים כסה אור (שם לו) ועלתה כענן גשם כולה אפילה וחשיכה׃

**ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים.** נילוס עולה אחת למ׳ שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מצטללין והוא קרוי שיקוע שהטיט העוכר את מימיו נשקע. **ונגרשה** כמו (ישעיה כז) ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעים שבתוכה ואחר כך תנוח׃

ט וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחְשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר׃

**והבאתי השמש בצהרים.** כשיהא להם שלום גדול תבא מפלה פתאום ואמרו רבותינו (מ״ק כה) זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלום כמו שאמרו רבותינו (תענית כב) אין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיה (ד״ה ב ל״ה) מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגו׳:

**השמש.** מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנא׳ (תהילים פ״ט:ל״ז) וכסאו כשמש נגדי:

**י׳ וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר׃ {פ}**

**והפכתי חגיכם לאבל.** כענין שנאמר (ד״ה ב לה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים על יאשיהו:

**וכל שיריכם לקינה.** כענין שנאמר (שם) ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם:

**כאבל יחיד.** כאב שמתאבל על בן יחיד:

**י״א הִנֵּה | יָמִים בָּאִים נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא־דָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־לִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵי יְהוָה׃**

**כי אם לשמוע.** שתפסוק מכם רוח הקדש:

**י״ב וְנָעוּ מַיִם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ׃**

**י״ג בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא׃**

**תתעלפנה.** תפרח רוחם כמו ויתעלף (יונה ד) וכן עצי השדה עולפו (יחזקאל ל״א:ד׳-ה׳) וכן בלשון משנה יתעלפה פשמיי״ר בלע״ז:

**י״ד הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חַי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחַי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד׃ {פ}**

**חי אלהיך דן.** אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן:

## פרק ט׳

**א׳ רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעֵם כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא־יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃**

**נצב על המזבח.** מסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאת חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכל והוא מעשר מסעות שנסעה שכינה:

**הך הכפתור.** שהוא בראש הגג:

**וירעשו הספים.** איסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים:

**ובצעם בראש כולם.** כמו ופצעם וי״ת כפתור המנורה טפי מנרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הסיפים ויחרב ביתא ויתפגרון עזרתא:

**ובצעם בראש כולם.** ומאני מקדשא בשביא יהכון ובצעם כמו ממונם יגלה בראש כולם:

**ב׳ אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם׃**

**אם יחתרו בשאול.** אם ידמון לאיטמרא כדבשאול:

**ידי תקחם.** במימרי ידברינון שנאיהון:

**ואם יעלו השמים.** ואם יסקון בטורין רמין עד צית שמיא מתמן במימרי יחתונון:

**ג׳ וְאִם־יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם׃**

**בראש הכרמל.** בריש מגדלי כרכיא:

**משם אחפש.** מתמן אפקיד בלושין ויבלשונונין:

**בקרקע הים.** בניסי ימא איי הים:

**אצוה את הנחש.** י״ת עממיא דתקיפין כחויא:

**ד׳** וְאִם־יֵלְכוּ בַּשִּׁבְי֣וֹ לִפְנֵ֣י אֹיְבֵיהֶ֗ם מִשָּׁם֙ אֲצַוֶּ֣ה אֶת־הַחֶ֔רֶב וַהֲרָגָתַ֖ם וְשַׂמְתִּ֣י עֵינִ֣י עֲלֵיהֶ֑ם לְרָעָ֥ה וְלֹ֖א לְטוֹבָֽה׃

**ה׳** וַאדֹנָ֣י יְהוִ֔ה הַצְּבָא֖וֹת הַנּוֹגֵ֣עַ בָּאָ֑רֶץ וַתָּמ֣וֹג וְאָבְל֔וּ כָּל־יוֹשְׁבֵ֖י בָּ֥הּ וְעָלְתָ֣ה כַיְאֹ֣ר כֻּלָּ֔הּ וְשָׁקְעָ֖ה כִּיְא֥וֹר מִצְרָֽיִם׃

**הנוגע בארץ ותמוג.** דנזיף בארעא וזיע ותמוג לשון נוע וה׳ הוא הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתי יצאת:

**ו׳** הַבּוֹנֶ֤ה בַשָּׁמַ֙יִם֙ מַעֲלוֹתָ֔ו וַאֲגֻדָּתוֹ֙ עַל־אֶ֣רֶץ יְסָדָ֔הּ הַקֹּרֵ֖א לְמֵ֣י הַיָּ֑ם וַיִּשְׁפְּכֵ֙ם֙ עַל־פְּנֵ֣י הָאָ֔רֶץ יְהוָ֖ה שְׁמֽוֹ׃ {פ}

**ואגודתו.** קבוצת בריותיו, ד״א קבוצות הישרים היא היתה יסוד הארץ לתקנת השמים שבשבילם הכל קיים:

**הקורא למי הים.** דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא:

**ז׳** הֲלוֹא֩ כִבְנֵ֨י כֻשִׁיִּ֜ים אַתֶּ֣ם לַ֗י בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה הֲלוֹא֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל הֶעֱלֵ֖יתִי מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֑יִם וּפְלִשְׁתִּ֣ים מִכַּפְתּ֔וֹר וַאֲרָ֖ם מִקִּֽיר׃

**הלא ככני כושיים אתם לי.** למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר עכו״ם ככושיים אשר נדמיתם להם כענין שנאמר (ירמיהו י״ג:כ״ג) היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב:

**הלא.** בטובתי תחילת בוחרי בכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על עוים כענין שנאמר (דברים ב׳:כ״ג) והעוים הישבים בחצרים עד עזה וגו׳ כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ואעפ״כ לא עשיתים לי לעם:

**וארם מקיר.** וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים משתבטל מלכות אשור יצאו:

**ח׳** הִנֵּ֣ה עֵינֵ֗י | אֲדֹנָ֤י יְהוִה֙ בַּמַּמְלָכָ֣ה הַחַטָּאָ֔ה וְהִשְׁמַדְתִּ֖י אֹתָ֑הּ מֵעַ֗ל פְּנֵי֙ הָאֲדָמָ֔ה אֶ֚פֶס כִּ֣י לֹ֔א הַשְׁמֵ֖יד אַשְׁמִ֥יד אֶת־בֵּ֖ית יַעֲקֹ֑ב נְאֻם־יְהוָֽה׃

**והשמדתי אותה.** הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד:

**ט׳** כִּֽי־הִנֵּ֣ה אָנֹכִ֗י מְצַוֶּה֙ וַהֲנִעֹתִ֣י בְכָל־הַגּוֹיִ֔ם אֶת־בֵּ֖ית יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֤ר יִנּוֹעַ֙ בַּכְּבָרָ֔ה וְלֹא־יִפֹּ֥ול צְרֹ֖ור אָֽרֶץ׃

**כי הנה אנכי מצוה.** להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה:

**כאשר ינוע** מה שכוברין **בכברה** לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו:

**ינוע.** על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו:

**י׳** בַּחֶ֜רֶב יָמ֣וּתוּ כָּל֩ חַטָּאֵ֨י עַמִּ֜י הָאֹמְרִ֗ים לֹא־תַגִּ֤יש וְתַקְדֵּ֙ם֙ בַּעֲדֵ֔ינוּ הָרָעָֽה׃

**לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה.** בשביל עוונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא:

**י״א** בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא אָקִ֤ים אֶת־סֻכַּת֙ דָּוִ֣יד הַנֹּפֶ֔לֶת וְגָדַרְתִּ֖י אֶת־פִּרְצֵיהֶ֑ן וַהֲרִסֹתָ֥יו אָקִ֖ים וּבְנִיתִ֥יהָ כִּימֵי־עֹֽולָם׃

**ביום ההוא.** אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת, י״ת מלכותא דבית דוד:

**י״ב** לְמַ֗עַן יִֽירְשׁוּ֙ אֶת־שְׁאֵרִ֣ית אֱדֹ֔ום וְכָל־הַגֹּויִ֖ם אֲשֶׁר־נִקְרָ֣א שְׁמִ֑י עֲלֵיהֶ֗ם נְאֻם־יְהוָ֛ה עֹשֶׂ֥ה זֹֽאת׃ {פ}

**למען יירשו.** ישראל **את שארית וגו׳ ואת כל הגוים** כי נקרא שמי עליהם. **אשר.** כמו כי:

**י״ג** הִנֵּ֤ה יָמִים֙ בָּאִ֔ים נְאֻם־יְהוָ֔ה וְנִגַּ֥שׁ חֹרֵ֖שׁ בַּקֹּצֵ֑ר וְדֹרֵךְ֙ עֲנָבִ֔ים בְּמֹשֵׁךְ֙ הַזָּ֔רַע וְהִטִּ֥יפוּ הֶהָרִ֖ים עָסִ֑יס וְכָל־הַגְּבָעֹ֖ות תִּתְמוֹגַֽגְנָה׃

**ונגש חורש בקוצר.** והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כ״ו:ה׳) לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע:

**תתמוגגנה.** תרגם יונתן יתפלחן, קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים:

**עסיס.** יין טוב ומתוק:

י״ד וְשַׁבְתִּי֙ אֶת־שְׁבִ֣ית עַמִּ֔י יִשְׂרָאֵ֖ל וּבָנ֣וּ עָרִ֣ים נְשַׁמּ֑וֹת וְיָשָׁ֙בוּ֙ וְנָטְע֣וּ כְרָמִ֔ים וְשָׁת֥וּ אֶת־יֵינָ֖ם וְעָשׂ֣וּ גַנּ֑וֹת וְאָכְל֖וּ אֶת־פִּרְיָֽם׃

ט״ו וּנְטַעְתִּ֖ים עַל־אַדְמָתָ֑ם וְלֹ֤א יִנָּתְשׁוּ֙ עוֹד֙ מֵעַ֣ל אַדְמָתָ֔ם אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לָהֶ֑ם אָמַ֖ר יְהוָ֥ה אֱלֹהָֽיִךְ׃